

Dr Zbigniew Siemak¹

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

ORGANY BEZPIECZEŃSTWA I PORZĄDKU PUBLICZNEGO NA LUBELSZCZYŹNIE PRZED POWSTANIEM POLICJI PAŃSTWOWEJ (OD LISTOPADA 1918 DO LIPCA 1919 R.). CZEŚĆ 1. STRAŻ BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO

Streszczenie

Jedną z najważniejszych funkcji wewnętrznych odradzającej II Rzeczypospolitej było zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego. Do czasu utworzenia Policji Państwowej na terenie całego kraju działało wiele różnych organizacji o charakterze porządkowym. Organizacje te wywodziły się z różnorodnych organizacji politycznych, społecznych i samorządowych. Podobna sytuacja miała miejsce także na Lubelszczyźnie. W okresie od listopada 1918 r. do powołania jednolitej służby policyjnej w lipcu 1919 r. funkcjonowały na terenie Lubelszczyzny następujące formacje parapolicyjne: Straż Bezpieczeństwa Publicznego, Lubelska

¹ Dr Zbigniew Siemak – absolwent historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, doktor nauk humanistycznych. Praca doktorska *Policja Państwowa w województwie lubelskim w latach 1919-1939* obroniona w 2001 r. Autor około 100 opracowań z zakresu historii policji, historii państwa i prawa oraz zarządzania kryzysowego w Policji. Jest także twórcą prawie 300 biogramów policjantów zamordowanych na Wschodzie przez NKWD i wielu inskrypcji nagrobnych na cmentarzu w Miednoje.

Kontakt z Autorem: za pośrednictwem Redakcji.

Żandarmeria Krajowa, Milicja Ludowa oraz Policja Komunalna. Ich działalność, nie wolna często od wzajemnych uprzedzeń i konfliktów, miała wpływ na stan bezpieczeństwa oraz na oblicze nowopowstającej jednolitej służby policyjnej jaką była Policja Państwowa. Ostatecznie w jej szeregach znaleźli się przedstawiciele wszystkich omawianych formacji.

Słowa kluczowe: Straż Bezpieczeństwa Publicznego, Lubelska Żandarmeria Krajowa, Milicja Ludowa, Policja Komunalna, Policja Państwowa, bezpieczeństwo wewnętrzne, bezpieczeństwo i porządek publiczny.

**PUBLIC ORDER AND SAFETY AUTHORITIES IN LUBELSZCZYNA REGION
BEFORE THE FORMATION OF NATIONAL POLICE FORCE
(FROM NOVEMBER TO JULY 1919).
PART 1. PUBLIC SAFETY GUARD**

Abstract

One of the most important internal functions of rising of the Second Republic was to provide internal security. Before State Police was created, throughout the country there were many various organizations acting in the field of order. The organizations derived from diverse political, social and self-government organizations. Similar situation occurred in the Lublin region. From November of 1918 to set up a uniform police service in July of 1919 the following parapolice formations acted in the Lublin region: Guard of Public Safety, Lublin National Military Police, People's Militia and Municipal Police. Their activity, often not free from mutual prejudices and conflicts, had an impact on safety and face of the newly formed uniform police service that was State Police. Finally, in its ranks were representatives of all concerned formations.

Key words: Guard of Public Safety, Lublin National Military Police, People's Militia, Municipal Police, State Police, internal security, security and public order.

Po 123 latach niewoli w listopadzie 1918 r. odrodziło się państwo polskie. Jednym z najważniejszych zadań odradzającej się II Rzeczypospolitej było zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego. Do czasu powstania Policji Państwowej na terenie całego kraju działało wiele różnych organizacji o charakterze porządkowym. Wywodziły się one z różnorodnych organizacji politycznych, społecznych i samorządowych. Kwestie podjęte w niniejszym opracowaniu skupiają się przede wszystkim na ukazaniu procesów tworzenia struktur policyjnych proveniencji prawicowej na Lubelszczyźnie w początkach państwa polskiego i obejmują obszar

późniejszego województwa lubelskiego w okresie od listopada 1918 do lipca 1919 roku.

Podstawową bazę źródłową do poznania genezy, struktury i działalności tych formacji policyjnych na Lubelszczyźnie stanowią archiwalia zawarte w Archiwum Państwowym w Lublinie². Oprócz wspomnianych materiałów archiwalnych wykorzystano także liczne opracowania, w różnym stopniu związane z podjętą problematyką a przydatne w badaniach nad historią policji lubelskiej, przede wszystkim A. Misiuka, A. Leinwanda, L. Naglera, W. Strzeleckiego, J. Ławnika, J. Pajewskiego, J. Topolskiego i innych³.

Na przełomie października i listopada 1918 roku, kiedy zaczęła załamywać się władza okupanta w Królestwie, zaszły poważne zmiany w sytuacji politycznej ziem polskich, które stwarzały realne przesłanki odzyskania niepodległości przez Polskę. W Warszawie działała Rada Regencyjna, starającą się objąć swą władzą wszystkie ziemie polskie, poprzez próby tworzenia w porozumieniu ze stronnictwami politycznymi rządu narodowego. Jednakże na przeszkodzie tym zamierzeniom stawało pochodzenie władzy regencyjnej od władz okupacyjnych, co uniemożliwiało jej uzyskania szerszego poparcia społecznego. Na terenie zaboru austriackiego w Krakowie utworzono Polską Komisję Likwidacyjną skupiającą przede wszystkim posłów do sejmu wiedeńskiego. W Galicji Wschodniej, pomimo skomplikowanej sytuacji polsko-ukraińskiej, udało się Polakom utworzyć – 25.11.1918 r. – prowizoryczny organ władzy, w postaci trzyosobowego Tymczasowego Komitetu Rządzącego we Lwowie. Utworzono też dwa lokalne ośrodki władzy: w Cieszynie – Radę Narodową i Przemysłu – Polską Radę Narodową. Nie pozostawał w tyle także zabór pruski, gdzie 3.12.1918 rok w Poznaniu działała Naczelna Rada Lu-

² Najbardziej wartościowe materiały występują w zespole Komendy Wojewódzkiej PP w Lublinie, zawierającym ponad 1700 jednostek archiwalnych (sygnatur), 19 zespołach komend powiatowych, łącznie a aktami komisariatów i posterunków – 1683 j. inwentarzowe, zespole akt Okręgowego Urzędu Policji Politycznej w Lublinie (119 j. inw.), zespole Ekspozytury Policji Politycznej w Lublinie (50 j. inw.), zespołach Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego – Wydział Ogólny, Wydział Bezpieczeństwa Publicznego (od 1934 roku Wydział Społeczno-Polityczny) i Wydział Samorządowy oraz zespołach Starostw powiatowych w województwie lubelskim.

³ Zob. bibliografię zamieszczoną na końcu artykułu.

dowa z organem wykonawczym w postaci komisariatu złożonego z 3 osób. Ponadto w Paryżu działał endecki Narodowy Komitet Polski. Dla wszystkich jednak, listopad 1918 r., stał się miesiącem euforii narodowej, związanej z odzyskaniem niepodległości. Dostrzegły to główne siły polityczne dążące do przejęcia władzy: ugrupowania centroprawicowe i stronnictwa lewicy niepodległościowej.

Prawica podjęła szereg przedsięwzięć, zarówno na arenie krajowej jak i międzynarodowej, zmierzających do przejęcia władzy w odradzającym się państwie polskim. Dość wcześnie, bo już w styczniu 1918 r., Rada Regencyjna, opracowała koncepcje przejęcia władzy od okupantów. W myśl tej koncepcji, zakładano przejęcie administracji w ciągu 6 miesięcy i utworzenie własnej siły zbrojnej⁴.

W czerwcu Rada Regencyjna wydała tymczasowe przepisy dla urzędników państwowych a w październiku (20), na posiedzeniu Rady Ministrów, przedstawiono projekt zorganizowania Państwowej Straży Policijnej⁵. Projekt zakładał zorganizowanie „policji państwowej zarządzanej przez organ centralny”. Tworzyć ją miały dotychczasowe milicje miejskie z terenu całego kraju, podległe pod ministra spraw wewnętrznych, poprzez Naczelnego Inspektora Straży Policijnej przy MSW i kierowników policji w powiatach (komisarzy)⁶. Ponadto prawica jako strona polska w rokowaniach z Austriakami 27 października 1918 roku podjęła problem policji. Żądano w rokowaniach, „aby cała żandarmeria i inne oddzia-

⁴ Swój program w tym względzie zawarła Rada Regencyjna „w orędziu z 7 października, w dekrete o nowej rocie przysięgi wojska polskiego z 12 października i wreszcie w dekrete o formowaniu armii regularnej z 27 października 1918 r.”. Zob. J. Pajewski, *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*, Warszawa 1985, s. 276. Uroczystości zaprzysiężenia sześciotysięcznej siły zbrojnej, pochodzącej głównie z I Korpusu gen. J. Dowbór-Muśnickiego, nastąpiły 2 listopada w Warszawie, zob. *Historia Polski*, t. IV 1918-1939, cz. I, L. Grosfeld, H. Zieliński (red.), Warszawa 1969, s. 84 oraz A. Albert (W. Roszkowski), *Najnowsza historia Polski 1914-1939*, Kielce 1994, s. 25.

⁵ S. Krzykała (zob. *Lublin w okresie walk rewolucyjnych 1918-1920*, [w:] *Dzieje Lublina*, S. Krzykała (red.), t. II, Lublin 1975, s. 8) błędnie podaje nazwę tej organizacji jako „Straż Policji Państwowej”. Podobnie błędnie nazwał projekt o PSP „uchwalonym dekretem”. Zob. AAN, zespół: Prezydium Rady Ministrów (dalej: PRM), cz. II, t. 15, k. 242 i n., za: J. Kochanowski, *O kształt polskiej policji – styczeń 1917 – listopad 1918*, „Przegląd Historyczny”, 1986, z. 3, s. 490.

⁶ *Ibidem*, s. 490-491. Przewidywano dla całego Królestwa etat 7800 osób, w tym dla m. Lublina i powiatu 935 policjantów. Zob. S. Krzykała, op. cit., s. 8.

ły okupacyjne złożone z funkcjonariuszy narodowości polskiej przeszły (...) pod polskie rozkazodawstwo. Zobowiązywano także władze austriackie do pozostawienia broni w ilości wystarczającej do wyekwipowania przyszłej policji”⁷.

Podobnie jak centroprawica, szansę przejęcia władzy z rąk okupantów miał również obóz lewicy niepodległościowej⁸. Stronnictwa te grupowały się w Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Demokratycznych. Kierowniczą rolę w tym zespole odgrywała Polska Partia Socjalistyczna a ściślej jej Centralny Komitet Robotniczy (m.in. Tomasz Arciszewski, Mieczysław Niedziałkowski, Feliks Perl, Zygmunt Zaremba, Norbert Barlicki, Marian Malinowski i Bronisław Ziemięcki), pozostający w żywym kontakcie z PPSD i I. Daszyńskim⁹. Obok PPS, dużą rolę w bloku stronnictw niepodległościowych, odgrywały czynniki kierownicze Polskiej Organizacji Wojskowej (POW). One to stanowiły szkielet tajnej Organizacji „A”¹⁰, podległej pod Konwent tj. najwyższy krąg wtajemniczenia na czele z Jędrzejem Moraczewskim i pułkownikiem Edwardem Rydzem ps. Śmigły. Zadaniem Organizacji „A”, było podporządkowanie sobie ugrupowań lewicy niepodległościowej w celu zdobycia władzy.

W przeciwieństwie do endecji, siłę polityczną lewicy niepodległościowej stanowił radykalny program społeczny oraz odpowiednia siła zbrojna i należycie przygotowane zaplecze społeczne¹¹. Chciała lewica tak pokierować masami aby przyciągnąć je

⁷ J. Lewandowski, *Królestwo Polskie pod okupacją austriacką*, Warszawa 1980, s. 136.

⁸ *Polska. Losy państwa i narodu*. H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Łepkowski, T. Nałęcz, Warszawa 1992, s. 471.

⁹ Na XIV Zjeździe PPS we wrześniu 1918 r., zapadła uchwała o wycofaniu się partii z Komisji Porozumiewawczej, jednak faktycznie nigdy to nie nastąpiło. Zob. *Historia Polski t. IV.....*, s. 78 oraz H. Jabłoński, *Narodziny drugiej Rzeczypospolitej 1918-1919*, Warszawa 1962, s. 111.

¹⁰ Organizacja „A” (i jej naczelna w władza Konwent) została założona w 1917 roku. Zob. H. Jabłoński, op. cit., s. 114.

¹¹ Program społeczny ugrupowań niepodległościowych zakładał m.in. przeprowadzenie szerokich reform demokratycznych, Polskę demokratyczną i przekazanie władzy w ręce wybranego na podstawie demokratycznego prawa wyborczego Sejmu Ustawodawczego. Zob. *Dzieje Polski*, J. Topolski (red.), Warszawa 1975, s. 617. Siłę zbrojną lewicy niepodległościowej tworzyły kadry POW, Pogotowia Bojowego PPS i rzesze legionistów. W końcu października 1918 r., jak podaje Nałęcz T. (zob. *Polska. Losy państwa i narodu*, H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Łepkowski, T. Nałęcz, Warszawa 1992, s. 471), niepodległościowcy

do idei tworzącego się państwa polskiego w założeniach będącego republiką parlamentarną. Neutralizowała w ten sposób agitację zwolenników „dyktatury proletariatu”¹² i włączenia Polski w Europejską Republikę Rad.

Brak zdecydowanych i skutecznych posunięć obozu prawicowego, wykorzystywała lewica niepodległościowa i dzięki swojej dynamice tworzenia faktów dokonanych, konflikty społeczne z jesieni 1918 r. przeniosła w ramy niepodległego państwa. „Łącząc niepodległość z demokracją i reformami społeczno-gospodarczymi, nie dopuściła ona do zatopienia aspiracji niepodległościowych w morzu konfliktów społecznych, do czego zmierzała skrajna lewica wzorując się na rosyjskich bolszewikach”¹³.

W obliczu rewolucji w krajach ościennych oraz wzmagającego się ożywienia mas w kraju, zapotrzebowanie na silną władzę było ogromne. Wiedziały o tym podstawowe obozy polityczne przejmujące władzę i dlatego też w ich koncepcjach na pierwszym miejscu znalazły się dążenia do stworzenia nowej silnej armii i utworzenia organów odpowiedzialnych za utrzymanie porządku społecznego w kraju. Słusznie więc zauważył w swoim dzienniku J. Zdanowski pisząc „Władzę obejmować można tylko przy odpowiedniej sile fizycznej i pomocy karabinów. Porządek państwowy jest bądź co bądź związkiem przymusowym”¹⁴. Wspomniane ugrupowania spełniały warunek odnoszący się do posiadania własnej siły zbrojnej a gdy nadeszła wolność niejednokrotnie wy-

mogli liczyć na dwadzieścia kilka tysięcy członków POW i kilka tysięcy b. legionistów rozproszonych po kraju. Wspomniane PB PPS liczyło około 1500 osób. Zob. A. Leinwand, *Pogotowie Bojowe i Milicja Ludowa 1917-1919*, Warszawa 1972, s. 58. Zaplecze społeczne partii niepodległościowych zapewniali przede wszystkim członkowie PPS i PSL „Wyzwolenie”. Zob. *Polska. Losy...*, s. 471.

¹² Zwolennikami „dyktatury proletariatu” były PPS-lewica i SDKPiL. Partie te na plan pierwszy wysuwały dążenie do zrealizowania powszechnej rewolucji socjalistycznej i domagały się przejęcia władzy przez rady delegatów robotniczych. W okresie powstawania państwa polskiego nie formułowały one hasła o polską republikę gdyż nie przywiązywały dostatecznej wagi do problemu tworzenia odrębnego państwa narodowego. Zob. *Dzieje Polski*, J. Topolski (red.), Warszawa 1975, s. 617.

¹³ *Polska. Losy...*, s. 474.

¹⁴ J. Zdanowski, *W Lublinie (dziennik urzędowego komisarza)*, „Twórczość”, R. XXXIV, 1978, nr 11 (400), s. 31. Dziennik Zdanowskiego J. w oryginale znajduje się w Ossolineum we Wrocławiu (rkp. Oss. 14023), natomiast fragmenty dziennika odnoszące się do listopada 1918 r. zostały zamieszczone na www.pamiecmiejsca.tnn.pl, s. 4, [31.08.2013].

korzystywali do przejęcia władzy również partyjne organizacje paramilitarne. „Aparat przymusu” prawicy opierał się na samorządowych formacjach porządkowych, jeszcze z czasów okupacji, samorzutnie powstających straży (Straż Narodowa, Obywatelska czy Ziemska) i żandarmeriach krajowych oraz powoływanych przez Radę Regencyjną w Królestwie Strażach Bezpieczeństwa Publicznego. Często też, do doraźnych potrzeb, „używano” tworzące się wojsko polskie. Z kolei lewica niepodległościowa, przy budowie „aparatu przymusu” bazowała na posiadanych już partyjnych organizacjach paramilitarnych (Pogotowie Bojowe PPS, ML PPS), strukturach peowiackich, b. legionistach i wojskowej sile zbrojnej, którą zdołano sobie podporządkować.

Na Lubelszczyźnie, dążenie do przejęcia władzy najwcześniej przejawiała Rada Regencyjna. Mianowała ona 29 października 1918 roku komisarzem generalnym rządu polskiego w Lublinie Juliusza Zdanowskiego¹⁵. Po rokowaniach Rady Regencyjnej z władzami austriackimi co do terminu przejmowania administracji, przejął 3 listopada J. Zdanowski administrację cywilną, pocztę i koleje. Zaczęto też tworzyć polskie wojsko. 2 listopada 1918 roku wydzielono z armii austriackiej Polaków – starszych rezerwistów w liczbie 300 osób oraz 100 oficerów – i utworzono z nich batalion. Po złożeniu przez żołnierzy 3.11 uroczystej przysięgi na wierność Radzie Regencyjnej, część z nich skierowano do koszar a częścią obsadzono dworzec kolejowy. Rozpoczęto także zdejmowanie z urzędów emblematów monarchii austrowęgierskiej i zawieszanie polskich symboli – orłów i sztandarów¹⁶.

¹⁵ Juliusz Zdanowski (1874-1937) ziemianin, społecznik, działacz endecji. Studiował prawo oraz nauki państwowe we Fryburgu, Lwowie i Monachium. Od 1899 roku gospodarował w odziedziczonym po ojcu gospodarstwie. W lecie 1918 r. przyjął przedstawicielstwo rządu polskiego przy Generalnym Gubernatorstwie Lubelskim, a w październiku został komisarzem generalnym rządu polskiego w Lublinie. Funkcję tę pełnił do 6.11.1918 r. Od marca 1919 r. był komisarzem w Głównym Urzędzie Likwidacyjnym. Później pracował społecznie, był także senatorem II RP, (za J. Zdanowski, op. cit., s. 26).

¹⁶ 3 listopada został całkowicie rozbrojony lubelski garnizon okupacyjny. Ludność cywilna, oddziały POW lub milicji rozbrajały (także – Z.S.) garnizony okupacyjne w terenie m.in. w Lubartowie, Janowie, Biłgoraju, Zamościu, Kraśnymstawie, Puławach, na terenie osiedli i gmin. Władzę przejmowali przedstawiciele Rady Regencyjnej, komendanci POW, miejscowi pełnomocnicy. Nieco później, w podobny sposób kończyła się okupacja niemiecka na terenach północnej Lubelszczyzny, chociaż tutaj dochodziło niejednokrotnie przy próbach rozbrajania Niemców do wysyłania przeciwko rozbrajającym ekspedycji karnych

Wkrótce też, bo już 4 listopada, ściągnięto z Warszawy do Lublina oddział b. Polnische Wehrmacht w sile 800 ludzi, który utworzył tymczasową załogę miasta. Początkowo dowódcą garnizonu lubelskiego mianowano ppłk. S. Paślawskiego. Utworzono także, z polecenia gen. T. Rozwadowskiego – szefa sztabu WP – Inspektorat Wojsk Polskich w Lublinie na czele z gen. K. Olszewskim oraz Dowództwo Okręg Korpusu z jego dowódcą płk. J. Dobrowolskim¹⁷.

Zgodnie z zarządzeniem J. Zdanowskiego z 4.11.1918 r. określającym zasady przejmowania władzy, utworzono w miejsce zwiniętych c. i k. komend powiatowych, polskie starostwa powiatowe z dotychczasowym Komisarzem Cywilnym jako starostą na czele¹⁸. Także z upoważnienia J. Zdanowskiego, naczelnik MM m. Lublina przejął w dniu 3.11.1918 r. c. i k. komisariat policji w Lublinie wraz z biurem meldunkowym, biurem przepustek (kart tożsamości) i policję obyczajową. Komendę nad samorządnie powstającą żandarmerią objął rotmistrz dr F. Stoch. Dodatkowo by wzmocnić poczucie bezpieczeństwa, zaczęto tworzyć w Lublinie, oprócz już działających służb porządkowych (przede wszystkim MM), endecką Straż Bezpieczeństwa Publicznego¹⁹.

Kiedy zdawało się, że kwestia przejścia władzy na Lubelszczyźnie przez prawicę jest już przesądzona, na arenę polityczną wkroczyła lewica niepodległościowa, od dawna przygotowująca się do opanowania Lublina. Oparciem dla niej były koła POW, byli legionieści oraz sieć komórek PSL „Wyzwolenie” i PPS-u. W pierwszych dniach listopada 1918 r., podjęła lewica niepodległościowa (2.11.1918 r.), decyzję o utworzeniu w Lublinie rządu centralnego. Nieudane próby – ostatnie 5 lub 6 listopada – porozumienia się z Radą Regencyjną, co do powołania rządu zadecydowały o tym, że w nocy z 6/7 listopada powołano w Lublinie Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej. Również w nocy

wycofujących się oddziałów okupacyjnych ze wschodu; zob. *Z przeszłości dalekiej i bliskiej: szkice z dziejów Lubelszczyzny*, A. Kuprukowniak, W. Śladkowski, Lublin 1980, s. 270 oraz *Historia Polski...*, t. IV, s. 113.

¹⁷ S. Krzykała, *Lublin...*, s. 11.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Lublinie, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie (dalej: APL, KPPP), sygn. 90, (za W. Zyśko, *Struktura władz politycznych województwa lubelskiego w latach 1918-1939 i ich pozostałość aktowa w WAP w Lublinie*, „Archeion”, 1967, nr 46, s. 140–141).

¹⁹ W. Zyśko, op. cit., s. 141.

oddziały POW i oficerowie Polskiej Siły Zbrojnej złożyli przysięgę na wierność Rządowi Ludowemu i stały się jego oparciem zbrojnym²⁰. Jednocześnie zaaresztowano kilku oficerów z komendantem miasta płk. S. Paślowskim na czele oraz komendanta endeckiej SBP – Tytusa Makowskiego. Zajęto też pocztę i kolej. W wydanym 7.11.1918 roku manifeście „Do ludu polskiego” rząd ogłaszał „Polską Republikę Ludową” i objęcie władzy „całkowicie i niepodzielnie”, aż do zwołania Sejmu Ustawodawczego. Następnie na odbywającej się manifestacji pod hotelem „Victoria”, po przemówieniach członków rządu przybyłych z Warszawy, nastąpiło zaprzysiężenie formacji zbrojnych. W uroczystościach tych uczestniczyły organizacje wojskowe POW, żołnierze z korpusu Dowbora-Muśnickiego, Milicja Miejska i Straż Bezpieczeństwa Publicznego oraz szerokie rzesze społeczeństwa lubelskiego²¹.

W sprawie zasadniczej – bezpieczeństwa wewnętrznego – oparł się ten rząd przede wszystkim na partyjnej Milicji Ludowej i mianowanych przez siebie tzw. komisarzach ludowych w poszczególnych powiatach i miejscowościach okupacji austriackiej. Także podporządkował się mu bez zastrzeżeń stary aparat policji i żandarmerii z czasów austriackich i Rady Regencyjnej wraz z dowództwem w Lublinie²². Jak widać rząd ludowy do utrzymania bezpieczeństwa w państwie miał wiele różnorodnych formacji. Taki stan trwał prawie cały rok. Historycy nazywają ten okres „okresem anarchii policyjnej”. Jak pisał Józef Ławnik, „prawie każde ugrupowanie polityczne, zaangażowane w walkę o zdobycie władzy, starało się stworzyć podporządkowane sobie organy bezpieczeństwa, bowiem w zależności od tego, kto będzie dysponował wojskiem i aparatem bezpieczeństwa, ten zdobędzie władzę”²³. Nie ulega wątpliwości, że sytuacja ta nie wpływała pozy-

²⁰ Faktycznie jednak ugrupowania niepodległościowe, mając za sobą poparcie szerokich grup społecznych, nie były do końca zainteresowane głęboką współpracą z prawicą. Zob. *Z przeszłości*, s. 270-271.

²¹ Ibidem, s. 271.

²² Ibidem oraz *Historia Polski*, t. IV..., s. 106.

²³ J. Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego w Polsce*, Warszawa 1979, s. 11. Na terenie kraju obok licznych oddziałów ML PPS i milicji miejskich i wiejskich działały tuż po odzyskaniu niepodległości następujące organizacje bezpieczeństwa – żandarmerie krajowe (lubelska, na terenie b. zaboru austriackiego i w poznańskim), Straż Kolejowa, Straż Rzeczna, Wojskowa Żandarmeria Polowa. Dekretem z 5 grudnia 1918 roku tworząc państwową ML po-

tywnie na stan bezpieczeństwa w kraju, niemniej jednak zdobyte w tym czasie doświadczenia w utrzymaniu porządku przyczyniły się walcie do sprawnego funkcjonowania powstałej w lipcu 1919 roku Policji Państwowej. „Okres anarchii policyjnej” na Lubelszczyźnie zapisał się działalnością następujących formacji policyjnych: Straży Bezpieczeństwa Publicznego (SBP), Lubelskiej Żandarmerii Krajowej (LŻK), Milicji Miejskiej, Milicji Ludowej (PPS, Rad Delegatów Robotniczych, Rządu Ludowego) i Policji Komunalnej. W niniejszym szkicu przedstawione zostaną dwie z pierwszych formacji parapolicyjnych – SBP i LŻK, które związane były z prawą stroną sceny politycznej.

Straż Bezpieczeństwa Publicznego

Przygotowująca się do przejęcia władzy Rada Regencyjna w połowie października 1918 roku powołała w Lublinie Wydział Wykonawczy Straży Bezpieczeństwa Publicznego obok istniejącej już Milicji Miejskiej. Jego skład tworzyli Stefan Plewiński, Tytus Makowski i Kazimierz Mastalerz. Do SBP powoływano głównie członków endeckiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, skautów i bogatych rzemieślników. Wydana wkrótce odezwa, podpisana przez Tytusa Makowskiego – naczelnika MM w Lublinie – zawierała stwierdzenie, iż „bezpieczeństwo, spokój i mienie publiczne jest zagrożone”²⁴.

Na czele SBP stało dowództwo straży z jej komendantem. Początkowo był nim Tytus Makowski²⁵, później F. Moskalewski.²⁶ Komendant SBP miał dwóch zastępców, od 2 grudnia byli nimi: Jan Kowerski i Stanisław Łada-Łobarzewski. Sprawy kancelaryjne prowadził inspektor M. Rajewski. Pod dowództwo SBP podlegały bezpośrednio oddziały straży. Oddział straży tworzyli: ko-

rządzano częściowo scenę „policyjną” kraju, gdyż wszystkie milicje i straże, z wyjątkiem podległych samorządom, zostały zniesione bądź wchłonięte przez ML. Kolejny dekret – z 9 stycznia 1919 r. przewidywał włączenie wszystkich organizacji komunalnych do utworzonej policji komunalnej. Zob. ibidem oraz W. Strzelecki, *Bezpieczeństwo na ziemiach polskich. Od kmiecia do granatowej armii*, Warszawa 1934, s. 174.

²⁴ Głos Lubelski, 1918, nr 286, za S. Krzykała, op. cit., s. 10.

²⁵ Ibidem, s. 13.

²⁶ APL, KPPP Lublin, sygn. 91, k. 5a, 6, 7.

mendant, dwóch zastępców, ośmiu przodowników i czterdziestu „obywateli członków”²⁷. Skład osobowy SBP, w pierwszych dniach jej istnienia, był – poza kierownictwem – często przypadkowy. Wspomina o tym Juliusz Zdanowski, pisząc w swoim dzienniku, iż „świeżo zorganizowana straż bezpieczeństwa publicznego (była – Z.S.) złożona naprędce z nie wiadomo kogo”²⁸. Powyższe, potwierdza również fakt „sprawdzania deklaracji na członków SBP” w późniejszym czasie przez Oddział Żandarmerii SBP²⁹. Oddział Żandarmerii SBP pełnił wśród straży rolę szczególną. Jego struktura była identyczna jak pozostałych oddziałów, jednak zadania postawione przed nim wyraźnie odbiegały od tych stawianych pozostałym oddziałom. Poza już wspomnianym sprawdzaniem deklaracji kandydatów na członków SBP, żandarmeria opiniowała wnioski przyjęcia w szeregi straży, sprawdzała legitymacje wszystkich członków SBP i w przypadku stwierdzenia „członków nie nadających się (do służby, przedstawiała ich – Z.S.) do wykreślenia”³⁰. Ponadto żandarmeria SBP śledziła zachowywanie i sprawowanie się członków straży. W razie wystąpienia nadużyć, przedstawiała winnych do raportu. W ramach uprawnień żandarmerii SBP spotykamy się z jej funkcjami kontrolnymi. Regulamin służbowy żandarmerii SBP powiadał, iż żandarmeria ma prawo „sprawdzania posterunków rozstawianych przez SBP” a także „sprawdzać dyżury obywateli”. W tym ostatnim przypadku, należy sądzić, iż chodziło o sprawowanie nadzoru nad osobami pełniącym służbę w nowo powstałej administracji polskiej. Do żandarmerii SBP należało także utrzymywanie stałych dyżurów w gmachu Trybunału Lubelskiego³¹. Bezpośredni nadzór nad działalnością żandarmerii SBP sprawowało dowództwo straży. Można zatem powiedzieć, że żandarmeria straży w Lublinie spełniała rolę czynnika infiltrującego działalność SBP i była swoistą policją do wykonywania specjalnych zadań w jej szeregach. Jej istnienie świadczy o tym, iż czynniki rządzące przywiązywały olbrzymie znaczenie do czystości szeregów straży. Straż Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie, jak wynika z archiwaliów składała się z dziesię-

²⁷ Ibidem, k. 6.

²⁸ J. Zdanowski, op. cit., s. 30.

²⁹ APL, KPPP Lublin, sygn. 91, k. 6.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

ciu oddziałów a od 2 grudnia 1918 roku dziewięciu, gdyż oddział drugi został detaszowany. Część członków tego oddziału przydzielono do żandarmerii a resztę do oddziału nr 10. Członkowie straży byli skoszarowani. W pierwszym okresie swojego istnienia, tj. za rządów Rady Regencyjnej, a ściślej rządów generalnego komisarza rządu polskiego w Lublinie – Juliusz Zdanowskiego, SBP, wspólnie z milicją miejską, starała się utrzymać porządek publiczny w Lublinie. Jej rola sprowadzała się głównie do wystawiania wart i posterunków w miejscach strategicznych – przy składach, magazynach, ważnych obiektach użyteczności publicznej (poczcie, telegrafii, kolei, biurach, administracji) – oraz patrolowania miasta. Służba wartownicza na posterunku zapobiegała rabunkowi składów i magazynów zaś patrolowa pomagała utrzymać bezpieczeństwo w mieście. Ani jedno ani drugie nie było łatwe, gdyż wystąpienia żołnierzy b. armii austriackiej jak i ludności cywilnej poważnie zakłócały spokój publiczny. „Już 2 listopada – pisze S. Krzykała – żołnierze różnych narodowości rozpoczęli rabunek magazynów wojskowych, a następnego dnia ludność przedmieść zabrała z koszar pozostawioną broń i przystąpiła do rabowania magazynów wojskowych. Grupa uzbrojonych osób cywilnych zajęła Zamek Lubelski, rozbroiła straż więzienną i wypuściła z cel więźniów. Patrol endeckiej Straży Bezpieczeństwa (SBP – Z.S.) i Milicji Miejskiej napotykały uzbrojone grupy ludności, które nie pozwalały się legitymować. W mieście dochodziło do wymiany strzałów. Aparat policyjny podporządkowany Zdanowskiemu okazał się zbyt słaby”³². Wspominając te gorące dni J. Zdanowski pisze „Bezgłowie zupełne (...) rozpoczynają się rabunek składów i nigdzie ani jednego żołnierza do użycia na posterunek lub wartę. POW nie stanęła do pomocy (...), zaprzysiężeni żołnierze znikali jak kamfora, a jedynym oparciem świeżo zorganizowana straż bezpieczeństwa publicznego (...), z dobraniem do pomocy młodzieży szkolnej od lat piętnastu”³³. Przejmowanie władzy przez Zdanowskiego trwało przez następne dni a SBP wespół z młodzieżą obejmowała wartę, wystawiała posterunki, starała się utrzymać porządek. Jednak nie było to łatwe gdyż zbyt skąpa ilość ludzi poważnie ograniczała możliwości

³² S. Krzykała, op. cit., s. 10.

³³ J. Zdanowski, op. cit., s. 30.

straży. Często „warty odbywały się (...) przez 36 godzin bez jedzenia” a wśród osób zajmujących się tą problematyką, szczególną rolę odegrali trzej niżsi oficerowie: Sasorski, Sosabowski i Szurlej. Podobnie oni, tak jak ich podwładni „od 48 godzin (...) nie spały (-li – Z.S.)”³⁴. Zamęt organizacyjny związany z powstawaniem polskiej władzy, był w owym czasie nie tylko „w głównej kwaterze, (ale – Z.S.) panować musiał (także – Z.S.) i na prowincji”³⁵. Można zatem powiedzieć, że SBP działała nie tylko w Lublinie ale także w innych regionach Lubelszczyzny. Z jej działalnością spotykamy się w wielu powiatach z tym że działa ona pod innymi nazwami: Polskiej Policji Państwowej powiatu siedleckiego, Łukowskiej Milicji Powiatowej, Straży Obywatelskiej, Straży Narodowej itp.³⁶. SBP istniała do stycznia 1919 roku. Wtedy to na podstawie dekretu rządu „Przepisy o organizacji Milicji Ludowej” z dnia 5.12.1918 r. i rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z dnia 16.12.1918 roku, Komisarz Ludowy m. Lublina, wydał 3 stycznia 1919 roku zarządzenie, na mocy którego SBP ulegała rozwiązaniu i wcieleniu w szeregi milicji ludowej.

Podsumowanie

Sytuacja polityczno-społeczna na Lubelszczyźnie na jesieni 1918 r. była bardzo złożona. Na scenie politycznej funkcjonowały obozy polityczne prawicowej i lewicowej. I jedni i drudzy zdawali sobie sprawę, iż przejęcie i utrzymanie władzy politycznej będzie zależało w dużej mierze m.in. od stworzenia nowej silnej armii i utworzenia organów odpowiedzialnych za utrzymanie porządku społecznego w kraju. Potwierdził to w swoim dzienniku J. Zdanowski pisząc „Władzę obejmować można tylko przy odpowiedniej sile fizycznej i pomocy karabinów. Porządek państwowy jest bądź co bądź związkiem przymusowym”³⁷. „Aparat przymusu” prawicy opierał się na samorządowych for-

³⁴ Ibidem, s. 31.

³⁵ Ibidem.

³⁶ W. Zyśko, op. cit., s. 141.

³⁷ J. Zdanowski, W Lublinie (dziennik urzędowego komisarza), „Twórczość”, R. XXXIV, 1978, nr 11 (400), s. 31. Dziennik J. Zdanowskiego w oryginale znajduje się w Ossolineum we Wrocławiu (rkp. Oss. 14023).

macjach porządkowych, jeszcze z czasów okupacji, samorzutnie powstających straży (Straż Narodowa, Obywatelska czy Ziemska) i żandarmeriach krajowych oraz powoływanych przez Radę Regencyjną w Królestwie Strażach Bezpieczeństwa Publicznego. Na Lubelszczyźnie komisarzem generalnym rządu polskiego w Lublinie został Juliusz Zdanowski, z którego upoważnienia naczelnik MM m. Lublina przejął w dniu 3.11.1918 r. c. i k. komisariat policji w Lublinie wraz z biurem meldunkowym, biurem przepustek (kart tożsamości) i policję obyczajową. Natomiast nad samorzutnie powstającą żandarmerią objął komendę rotmistrz dr F. Stoch. Dodatkowo by wzmocnić poczucie bezpieczeństwa, zaczęto tworzyć w Lublinie, oprócz już działających służb porządkowych (przede wszystkim MM), endecką Straż Bezpieczeństwa Publicznego, która w pierwszym okresie istnienia II RP, była podstawową instytucją na Lubelszczyźnie, wypełniającą zadania z zakresu szeroko rozumianego bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Bibliografia

1. Albert A. (Roszkowski W.), *Najnowsza historia Polski 1914-1939*, Kielce 1994.
2. Archiwum Akt Nowych, zespół: Prezydium Rady Ministrów (dalej: PRM), cz. II, t. 15, k. 242 i n.
3. Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie: sygn. 14, zespół: Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie, sygn.: 90, 91, 93; zespół: Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Krasnymstawie, zespół: sygn. 3.
4. *Dzieje Polski*, red. Topolski J., Warszawa 1975.
5. *Historia Polski*, t. IV 1918-1939, cz. I, Grosfeld L., Zieliński H. (red.), Warszawa 1969.
6. Jabłoński H., *Narodziny drugiej Rzeczypospolitej 1918-1919*, Warszawa 1962.
7. Kochanowski J., *O kształt polskiej policji, – styczeń 1917 – listopad 1918*, „Przegląd Historyczny”, 1986, z. 3.
8. Krzykała S., *Lublin w okresie walk rewolucyjnych 1918-1920*, [w:] *Dzieje Lublina*, Krzykała S. (red.), t. II, Lublin 1975.
9. Leinwand A., *Pogotowie Bojowe i Milicja Ludowa 1917-1919*, Warszawa 1972.
10. Lewandowski J., *Królestwo Polskie pod okupacją austriacką*, Warszawa 1980.

11. Ławnik J., *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego w Polsce*, Warszawa 1979.
12. Pajewski J., *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*, Warszawa 1985.
13. Samsonowicz H., Tazbir J., Lępkowski T., Nałęcz T., *Polska. Losy państwa i narodu*. Warszawa 1992.
14. Strzelecki W., *Bezpieczeństwo na ziemiach polskich. Od kmiecia do granatowej armii*, Warszawa 1934.
15. *Z przeszłości dalekiej i bliskiej: szkice z dziejów Lubelszczyzny*, Kuprukowniak A., Śladkowski W. (red.), Lublin 1980.
16. Zdanowski J., *W Lublinie (dziennik urzędowego komisarza)*, „Twórczość”, R. XXXIV, 1978, nr 11 (400).
17. Zyśko W., *Struktura władz policyjnych województwa lubelskiego w latach 1918-1939 i ich pozostałość aktowa w WAP w Lublinie*, „Archeion”, 1967, nr 46.